

Kokemalla oppimisesta

Marko Mikkilä

Kai Alhanen 2013. John Deweyn kokemusfilosofia. Helsinki: Gaudeamus. 278 s.

John Dewey on kasvatustieteen kentällä suurimmalle osalle tuttu nimi. Tunnustan heti, että en ole itse lukenut yhtään hänen teostaan. Tiedän, että hänellä on mittava ja monipuolinen tuotanto. Hänet tunnetaan parhaiten nimenomaan kasvatusta koskevista ajatuksistaan. Tämän kirjan luettuani huomaan, että ymmärrys Deweyn *tekemällä oppimisesta* jää helposti kovin pinnalliseksi, jos ei tunne laajemmin hänen kokemusfilosofiaansa. Ja päinvastoin hänen muut filosofiset ideansa jäävät puutteellisiksi ja vääristyvät, jos niitä ei kiinnitetä hänen oppimistaan koskevaan ajatteluunsa. Tosin Dewey itse ei nähnyt filosofiaa erillisenä tieteenalana, vaan tieteitä ja käytäntöjä palvelevana ja haastavana ajattelun muotona.

Deweyn ajattelua kohtaan on herännyt uudestaan laaja mielenkiinto. Se ei ole yllätys, sillä 2000-luvulla hänen ajatuksensa ovat paljolti ajankohtaisempia kuin hänen elinaikanaan. Alhanen toteaa: ”Nopeatempoinen elämänmuotomme latistaa kokemuksemme pinnallisiksi ja ohikiitäviksi elämyksiksi, jotka eivät liity toisiinsa ja muodosta mielekäästä jatkumoa.” Niin, tulee mieleen TV, älypuhelimet, sosiaalinen media, tunnusluvut ja salasanat, pätikätyöt, aina vain lisää tehokkuutta, uusi palkkausjärjestelmä, geenimanipulaatio, globaalit markkinat, demokratian ihanteen jääminen kapitalismin jalkoihin, mikrosiru iho alla, kognitiivinen ylikuormitus, kvanttietokone. Mitä, HÄ? KVG! Kyllä! Tälle kirjalle on tilausta.

Deweyn kotimaasta Yhdysvalloista tuli hänen elinaikanaan maailman monikulttuurisin maa. Kuinka paljon maailma onkaan muuttunut hänen jälkeensä? Dewey näki myös totalitarismiin nojaavien yhteiskuntajärjestysten nousun – ja osan kohdalla myös tuhon. Ja valitettavasti nuo tuhon kokeneet ”hitlerismit” nostavat taas ahkerasti päätään läntisessä maailmassa. Naapurissamme taas kommunismin nimellä kulkenut tyrannia kuoli vasta Deweyn jälkeen, mutta rajan takana meno jatkuu aika samankaltaisena – eli tieteellistä sekä taiteellista toimintaa kahlitaan yhä tehokkaasti. Meillä demokraattisen hyvinvoinnin kehdoissa, puolestaan, tieteellinen toiminta joutuu yhä enemmän toimimaan kapitalistisen markkinatalousajattelun salakavalassa ristipaineessa.

Alhanen aloittaa kirjan kertomalla, että ”kirja on kirjoitettu kokemuksen käsitteen pelastamiseksi”. Ja aloitusvirkkeestä kirja etenee sujuvasanaaisella ja mielenkiintoisella tavalla koko ekosysteemiä syleilevään ja eläinten oikeuksia – tai oikeuksien puutetta – heijasteleviin, Alhasen ilmeisesti omapäisimpiin ajatuksiin. Nimittäin, ihmisten ja muun luonnon kytkösten tutkiminen herättää aivan uusia kysymyksiä, joita Dewey itse ei kyennyt ennakkoimaan. Mitä me ihmiset voimme oppia muiden elollisten olentojen kokemuksista ja miten – sekä päinvastoin? Onko ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen sidottu demokratia enää riittävä ihanne? Vai pitääkö demokratian ihannetta laajentaa ”ekokratian” suuntaan? Tulevien töidensä polttavaksi kysymykseksi Alhanen ennustaa seuraavaa: ”Mutta mitä kaikkea tämä ihanne tarkalleen ottaen sisältää ja millaisin keinoin sitä voidaan tavoitella?” Joskus englantia toimii osuvammin ja ytimekkäämmin kuin suomi, joten sanon: ”*Go for it!*”

Mutta palatakseni Deweyyn palatkaamme historiaan. Ensimmäinen luku pyrkii esittämään Deweyn ekologisen kokemukäsityksen laajimmassa mahdollisessa muotoilussaan. Sen vuoksi tuodaan esiin ne piirteet, jotka voidaan ulottaa koskemaan kaikkia kokemuksia omaavia olentoja. Dewey ei kumarrellut kuvia vaan teräväsanaisesti pyrki osoittamaan länsimaisen ajattelun suurimpina näkemiään ongelmia. Esimerkiksi käytännöllisen toiminnan ja teoreettisen tietämisen välinen kategorinen erottelu, johon on vaikuttanut länsimaiseen tajuntaan syvän muistijäljen jättänyt kartesiolainen dualismi. Deweylle se minkä voi omakohtaisesti kokea oli kaikki kaikessa. Antiikin aikaan filosofian yhdeksi kivijalaksi muodostui *muuttumattoman* etsintä ja määrittely. Dewey taas koki tämän filosofisen etsinnän vieraana, ja näki sen periytyneen suoraan uskonnoilta. Koska maailmassamme kaikki muuttuu koko ajan, niin muuttumatonta koskeva tieto oli Deweyn kokemuksen mukaan täysin turhaa.

Likert-asteikkoa lainatakseni olen osittain samaa mieltä ja osittain eri mieltä. Omakohtainen kokemus on ensisijaisen tärkeä asia. Olen siitä samaa mieltä. Muuttumatonta koskeva tieto on vain uskontoa. Olen siitä eri mieltä. Tässä asiassa sekä kirjasta että Deweylta puuttuu tarkempi analyysi, että mitä tuo muuttumatonta koskeva tieto voi koskea. Antiikin aikaan sekä idässä että lännessä tärkeimpänä asiana tuntui olevan itsetuntemus. Idässä tämä kristallisoituu esimerkiksi Shankaran meditatiiviseksi tarkoitetussa kysymyksessä: ”Kuka minä olen?” Lännessä puolestaan Sokrates usein kehotti: ”Tunne itsesi!” Tällaisen mietiskelyn taustalla on tarve ottaa selvää, onko ihmisessä tai elämässä jotain muuttumatonta?

Idässä monissa viisausperinteissä väitetään, että on omakohtaisesti löydetty ja koettu, jonkin aspektin itsessä pysyvän kaiken aikaa samana. Tätä aspektia on kutsuttu muun muassa absoluuttiseksi subjektiksi. Tällä viitataan siihen, että voimme ottaa oman kehon, mielen, järjen, tunteet, persoonan ja minuuden objekteina eli kontemplaation kohteina. Se mahdollisesti muuttumaton on, toisin sanoen, havainnoiva tietoisuus. Idän perinteet yleensä tähtäävätkin siihen, että alkaisimme identifioimaan itsemme havainnoivana tietoisuutena. Euroopassa esimerkiksi Pierre Hadot on argumentoinut sen puolesta, että myös länsimaissa oli antiikin aikaan ihan samankaltaisia pyrkimyksiä – ja myös fenomenologisia tutkimustuloksia.

Idässä nämä meditatiiviset perinteet ovat säilyneet elinvoimaisina, joten idän filosofiaa tutkimalla on helpompi nähdä muuttumattoman tutkimisen järki ja motiivit. Lännessä tuollaiset perinteet ovat joko katkenneet kokonaan, tai jääneet erittäin pieneen marginaaliin. Kun länsimainen filosofia kävi keskiajalla läpi kristillisen kirkkouskovaisuuden läpikyllästyksen, niin oli odotettavissa vastareaktio. Tämä koettiin sitten modernin ajan tieteellisen vallankumouksellisen kehityksen myötä. Länsimainen filosofia on muovautunut empirismin ja rationalismin vuoropuhelussa analyttiseksi älyjumpaksi. Usein vieläpä positivismiin ja/tai fysikalismiin nojaten. Näin ollen, tuota filosofian alkuperäistä yhteyttä johonkin muuttumattomaan ei ole niin helppo nähdä.

Vaikka omakohtainen kokemus muuttumattomasta on usein käytännössä vaikea saavuttaa, niin sen merkitystä ei sen harvinaisuudesta huolimatta silti kannata kiistää Deweyn filosofiankaan näkökulmasta. Nimenomaan yksilöt, jotka subjektiivisesti metsästävät muuttumatonta, voivat toimia erittäin hyvänä lisänä kokemusfilosofian menestyksellisessä käytäntöönpanossa. Dewey ajattelee, että paras tapa valmistautua tuntemattomaan muuttuvassa maailmassa on kehittää kokemuksen täyteyttä tässä hetkessä. Meditatiivisissa perinteissä pyritään nimenomaan tässä hetkessä läsnäolon kautta. Näin saadaan parhaimmillaan se muuttumaton loistamaan esiin, jolloin kokemus elämästä on täyteläisimmillään.

Deweyn kokemusfilosofian yksi ydinajatuksia on, että elävien olentojen kokemuksia ei voida ymmärtää mielekkäästi irrallaan niiden ympäristöstä. Eläminen itsessään on eliön

vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Jo pelkkä hengittäminen on ympäristön ja eliön välistä aineenvaihduntaa. Vuorovaikutus ympäristön kanssa määrittänyt elävän olennon elinten toiminnasta käsin. Toisin sanoen, meidän kaikkien kaikista välittömien kokemuksellinen ympäristö on oman elimistömme toimintojen kattama alue. Tässä ympäristössä tapahtuu se välitön kokemus, joka on elollisen olemassaolon säilymisen ja uudistamisen keino. Ja jokaisen subjektin jokainen kokemus on ainutlaatuinen tapahtuma luonnon sisällä. Tämä välitön kokemus oli Deweyn mielenkiinnon keskiössä. Tuohonkin löytyy yhtymäkohta meditatiivisista harjoituksista. Ne ovat pitkälti juuri tuon välittömimmän kokemuksemme tutkimista, herkistämistä ja kultivoimista – usein jopa tieteellisen tarkoilla metodeilla.

Dewey oli sitä mieltä, että kokemus itsessään on käsitettävä kokeellisena toimintana. Etenemme täällä usein yrityksen ja erehdyksen kautta. Koskaan ei eliö pysty ennakoimaan täysin varmasti mihin kokeilu johtaa, mitä teoistamme seuraa – ja siitä aina seuraa jotain. Tosin tämän päivän globalisoituneessa maailmassa on yhä hankalampi tietää aina tekojensa seurauksia. Esimerkiksi kun käymme kaupassa, emme useinkaan tiedä mistä ostamamme tavarat tulevat ja kuinka ne on tuotettu? Tämä jos mikä pirstaloi kokemistamme, kuten jo Dewey näki asian laidan jo omana aikanaan. Kaiken kaikkiaan, syy-seuraussuhteiden monimutkaisuus on vain kasvanut aika lailla niistä ajoista. Deweyn kokemusfilosofian ytimessä ovat nimenomaan teot ja niiden seuraukset eli karman laki. Kaikki elolliset pyrkivät säilymään hengissä ja jopa edistämään elämäänsä. Kulttuurista kehitystä tapahtuu tutkimusten mukaan myös monilla eläimiksi luokitelluilla olennoilla. Ja monasti on kyse lajin sisäisestä vastavuoroisesta altruismista eli ”sinä suit minun turkkini ja minä suin sinun”.

Dewey oli jo 1900-luvun alkupuolella sitä mieltä, että monimutkainen ja kiireinen elämänmuoto peittää ja häiritsee kokemuksen eheyttä. Alhanen nostaa yhdeksi kokemusfilosofian ydinkysymykseksi: ”Mitkä tekijät säätelevät – uhkaavat ja edistävät – tekojen ja niiden seurausten kytkentymistä toisiinsa ja niiden hyödyntämistä kokemuksen kehittämiseksi?” Siinä ottakaamme oppi eläimistä. Eläin elää kokonaisvaltaisen täydellisesti läsnä kaikissa toimissaan. Ihminen ihmettelee liikaa, joten jossain vaiheessa on tämä kyky meillä jäänyt tuhatjalkaisen mielen jalkoihin. Sen takia olemme viime aikoina nähneet niin sanottujen tietoisuustaitojen nousun trendikkääksi tavaksi hankkia elämänlaatua. Tietoisuustaidoissaan, kaikessa yksinkertaisuudessaan, opetellaan läsnäoloa – tässä ja nyt! Tottumukset opitaan toiminnassa. Dewey ennakoi tämän jo aikanaan, mutta ei ymmärtänyt sen seuraamuksia. Tämä pysähtyminen nimittäin saattaa johtaa siihen, että yksilö törmää johonkin, jota voi pitää *muuttumattomana*.

Dewey ei kuitenkaan vajoanut silkkään nostalgiaan kaivaten mennyttä maailmaan, kuten joskus väitetään. Hän kyllä otti laboratorioskoulunsa esikuvaksi maalaistalon, joka oli jo Deweyn aikana jäämässä menneeseen aikaan hänen kotimaassaan. Dewey kuitenkin näki samaan aikaan, että ihmiskunnan uudet kehityssuunnat sisältävät myös mahdollisuuksia kokemuksen uudelleenkehittämiseksi. Tälle kehitykselle ei voida asettaa mitään rajoja, koska se voi suurelta osin olla immateriaalista. Eliön ja ympäristön vuorovaikutus voi tuottaa maailmaan aina uusia ja jopa täysin ennustamattomia asioita. Hän siis näki miten kokemuksen uhkaava pirstaloituminen ja toisaalta sen rikastuminen kietoutuvat yhteen jännitteisessä kehitysprosessissa. Me joko löydämme uudelleen – kehittyneemmän tai taantuneemman – suhteen ympäristön kanssa tai tuhoudumme.

Elinkamppailussa menestyminen ei välttämättä tarkoita muiden eliöiden voittamista. Nykypäivänä koko ekosysteemin menestys ja jatkuvuus riippuu paljolti siitä, millaisia uusia luonnon kestävä kehityksen kannalta toimivia vuorovaikutussuhteita me nisäkkäät pystymme luomaan. Lienee sanomattakin selvä, että meillä ihmisillä on suurin vastuu tässä asiassa. Kokemuksen kehittyminen ei siis välttämättä ole jatkuvaa lineaarista edistystä.

Mutta en itse myöskään usko, että taantumus voi olla oikea, tai edes mahdollinen, tie eteenpäin.

Maailman kulttuurit voidaan nykyään jakaa kollektivistisiin ja individualistisiin. Individualismi on nimenomaan uuden ajan ilmiö. Sosiaalipsykologian mukaan kollektiivissa kulttuureissa on vastavuoroinen altruismi yleisempää, oman ryhmän suhteen. Sen sijaan, ulkoryhmän jäsenille sitä auttamishalua ei välttämättä riitä. Kun taas individualistista kulttuureista, joissa itsekkyyks sinänsä on ajoittain hälyttävän räikeä ilmiö, löytyy suhteellisesti ottaen enemmän yksilöitä ja ryhmiä, jotka ajattelevat koko ihmiskuntaa tai koko ekosysteemiä. Sen sijaan, että ajattelisivat pelkästään omaa napaa, omaa perhettä, omaa kylää, omaa etnistä ryhmää, omaa maata, omaa poliittista puoluetta, omaa monikansallista yritystä, omaa ideologiaa, omaa uskontoa. Tämän päivän maailman ongelmien ratkaisijat löytynevät paljolti individualistista kulttuureista. Dewey näkikin koulun tehtävänä avartaa oppilaiden tietoisuutta nähdä sosiaalinen ympäristömme koko maailman kattavaksi.

Toisessa luvussa käsitellään Deweyn käsitystä siitä mikä erottaa ihmiskokemuksen muiden elollisten olentojen kokemuksista. Kasvatuksen kannalta merkittävä ero ihmisessä muihin elollisiin on se, että ihmislapsella kestää pitempi aika tulla omillaan toimeen, kun millään muulla luonnonlapsella. Deweyn mukaan ihmislapsen riippuvuus ei ole kuitenkaan haurasta avuttomuutta, koska olemme alusta asti kykeneväisiä vastavuoroisuuteen. Ihmiset ovat nimenomaan eritoten lapsina aktiivisia ja uteliaita kokeilijoita. Olemme siis pieniä tutkijoita kaikki, mutta valitettavasti koulutuksemme usein vie tuon tutkimisinnon. Ja sitten korkeakoulutasolla se yritetään sytyttää uudestaan. Satunnainen ajattelija saattaa kysyä, että miksi alkujaankaan sammuttaa sitä?

Deweyn filosofian yksi keskeisiä käsitteitä on tottumus, jolla on hän viittaa kaikkiin hankittuihin toimintakykyihin ja -tapoihin jotka liittyvät ihan kaikkeen liikkumisesta havaitsemiseen ja tuntemisesta ajatteluun. Tottumukset mahdollistavat sen, että kaikkea ei tarvitse aloittaa aina puhtaalta pöydältä joka aamu, kun herää. Mutta niissäkin piilee se kuuluisa kaksiteräinen miekka. Ne saattavat sekä kangistaa ihmistä kaavoihin, että mahdollistaa mielen ja kehon resursseja vapauttavien rutiinien syntymisen. Uusien taitojen harjoittelun yhteydessä olisi Deweyn mukaan hyvä sallia runsaasti muuntelua ja kokeilua, sekä niiden älyllistä reflektointia. Sanoisin, että tässäkin puhdas läsnäolo ja tietoisuus ovat tärkeässä osassa. Mitä tietoisemmin ja avoimemmin ihminen kohtaa jokaisen hetken ja sattumuksen, sitä enemmän on elintärkeää joustoa aina tilanteen mukaan.

Alhanen toteaa: ”Deweyn suunnittelemassa koulussa opetus lähti liikkeelle kysymyksistä, joita lapsissa itsessään heräsi, kun he olivat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.” Monet Deweyn ajatuksista toki on hyväksytyt valtavirrassakin pedagogisen retoriikan tasolla, mutta käytännön toteutukseen ei olla kaikilla tahoilla tyytyväisiä. Tällä hetkellä kotikaupungissani Turussa on meneillään ”Vapaa koulu”-nimellä kulkeva hanke, jolla on jo päiväkotitoimintaa. Tämä hanke tähtää uudenlaisen koulun perustamiseen perustuen osittain nimenomaan Deweyn filosofiaan – ja toisaalta sen taustalla on myös nykyinen tietoisuustaito-kiinnostus. Tiedän, että vastaavanlaisia esimerkkejä löytyy muualtakin eli Euroopassa on kuulemma 70 vaihtoehtokoulua ja maailmanlaajuisesti noin 200.

Luvuissa kolme, neljä ja viisi osoitetaan tietä, kuinka kokemusfilosofisia ihanteita viedään käytäntöön elämän eri alueille. Deweyn mukaan ihanteiden tehtävä on konkreettisesti muuttaa maailmaa. Pohjimmiltaan ihanteet ovat hypoteeseja, joita on jatkuvasti koeteltava käytännön toiminnassa. Alhasen mukaan on perusteltua väittää, että Deweyn koko tuotanto tähtää demokratian ihanteen kirkastamiseen. Jos Deweyn esimerkkiä seurataan, niin demokraattinen yhteiskunta on ensisijaisesti kaikki ihmiset syleilyynsä sulkeva kasvatusyhteisö. Tämä kirja voi toimia yhtenä oppaana sille tielle – mutta pelkkä kirjaviisuus johtaa helposti

siihen tyhjään retoriikkaan, jota meillä jo on tarpeeksi.

Marko Mikkilä on kasvatustieteen ja psykologian opiskelija Turun yliopistosta

Osuuko arviointi aina oikeaan?

Arja Virta

Najat Ouakrim-Soivio 2013. Toimivatko päättöarvioinnin kriteerit? Oppilaiden saamat arvosanat ja Opetushallituksen oppimistulosten seuranta-arviointi koulujen välisten osaamiserojen mittareina. Helsinki: Opetushallitus. 280 s. [1]

Najat Ouakrim-Soivio käsittelee väitöskirjassaan oppilaiden saamien historian ja yhteiskuntaopin kouluarvosanojen vastaavuutta samojen oppiaineiden ulkoisen arvioinnin tuottamien tulosten kanssa. Tutkimusaihe on ajankohtainen ja kiinnostava, ja sillä on periaatteellista merkitystä koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta.

Väitöskirjatutkimus pohjautuu Opetushallituksen toteuttamaan yhteiskuntaopin ja historian seuranta-arviointiin, joka oli näiden aineiden ensimmäinen valtakunnallinen arviointi. Väittelijä on osallistunut tämän arvioinnin suunnitteluun, toteuttamiseen ja myös raportointiin. Arvioinnin tulokset on esitelty Najat Ouakrim-Soivion ja Jorma Kuuselan laatimassa seurantaraportissa *Historian ja yhteiskuntaopin oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2011*. [2] Väitöskirja on itsenäinen tähän laajaan aineistoon pohjautuva tutkimus, jossa analysoidaan hienojakoisesti seuranta-arvioinnin osoittamia ongelmia. Huomion kohteena ovat ne erot, joita ilmeni oppilaiden saamien, lomakkeessa ilmoittamien kouluarvosanojen ja seuranta-arviointimenestyksen välillä. Väitöskirja käsittelee ennen kaikkea yhteiskuntaopin arviointia, ja historian tulokset ovat mukana vertailukohtana.

Tutkimus ankkuroidaan otsikossa päättöarvioinnin kriteereihin ja niiden kautta myös opetussuunnitelmaan. Historian ja yhteiskuntaopin seuranta-arvioinnin koetehtävät oli muotoiltu *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden* (2004) päättöarvioinnin kriteerien perusteella. Nämä kriteerit, jotka määrittelevät oppilaan hyvän, eli arvosanan 8, mukaisen osaamisen, ovat sekä historiassa että yhteiskuntaopissa taitopainotteiset. Niinpä yhteiskuntaopin tehtävät kohdistuivat oppilaiden taitoon tulkita kriittisesti tilastoja, graafeja ja median välittämiä tietoja, perustella yhteiskunnallisia asioita ja ymmärtää yhteiskunnallisen päätöksen teon ja taloudellisten ratkaisujen vaihtoehtoja ja niiden vaikutuksia. Yhteiskuntaopin osaamisen yleistaso oli seuranta-arvioinnin mukaan kokonaisuudessaan kohtalainen ja oppilaat onnistuivat ratkaisemaan keskimäärin 64 prosenttia tehtävistä. Parhaiten he osasivat ratkaista tehtäviä, joissa piti perustella yhteiskunnallisia asioita (ratkaisuprosentti 78,6), heikommin taas tehtäviä, jotka edellyttivät tilastojen tai median välittämien viestien kriittistä tulkintaa. Lukioon suuntautuvat oppilaat menestyivät paremmin kuin ammatilliseen koulutukseen aikovat.

Väitöskirjan keskeisenä tavoitteena on ollut selvittää kahden arvioinnin, siis ulkopuolisen